

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

ARIFMETIK AMALLARNI O'RGATISHGA OID OG'ZAKI MASHQLARNI O'RGATISH

Murodova Madina Norali qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti magistri

Annotatsiya: *Mazkur maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida arifmetik amallarni o'rgatishda og'zaki mashqlarning ahamiyati, ularni tashkil etish metodikasi hamda o'quvchilarning matematik tafakkurini rivojlantirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish amallarini o'rgatishda qo'llaniladigan og'zaki mashqlar turlari, interfaol metodlar va zamonaviy pedagogik yondashuvlar tahlil qilingan. Tadqiqot davomida og'zaki mashqlar o'quvchilarning tezkor fikrlashi, mantiqiy tafakkuri, hisoblash malakasi hamda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *arifmetik amallar, og'zaki mashqlar, boshlang'ich ta'lim, matematik tafakkur, hisoblash malakasi, interfaol metodlar, didaktik o'yinlar, matematik kompetensiya.*

Boshlang'ich ta'lim tizimida matematika fanini o'qitish o'quvchilarning mantiqiy tafakkuri, mustaqil fikrlashi hamda hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim o'ringa egallaydi. Ayniqsa, arifmetik amallarni o'rgatish boshlang'ich sinf matematika kursining asosiy bo'limlaridan biri hisoblanadi. Qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish amallari o'quvchilarning keyingi matematik bilimlarni o'zlashtirishida mustahkam poydevor vazifasini bajaradi. Shu sababli arifmetik amallarni o'qitishda samarali metod va usullardan foydalanish ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinflarda arifmetik amallarni o'rgatishda og'zaki mashqlar muhim metodik vosita hisoblanadi. Og'zaki mashqlar yordamida o'quvchilarda tezkor hisoblash, diqqatni jamlash, matematik nutqni rivojlantirish, mantiqiy fikrlash hamda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi. Og'zaki mashqlar dars jarayonini jonlantiradi, o'quvchilarning faolligini oshiradi va matematika faniga qiziqishini kuchaytiradi.

Matematika darslarida og'zaki mashqlarni muntazam ravishda qo'llash o'quvchilarning sonlar ustida erkin ishlashiga yordam beradi. O'quvchilar misollarni yozmasdan tez va to'g'ri yechishga harakat qiladilar. Bu esa ularning xotirasi va tafakkurining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinfyoshidagi bolalar uchun qisqa, qiziqarli va sodda topshiriqlar katta ahamiyatga ega bo'ladi. Arifmetik amallarni o'rgatishda og'zaki mashqlardan foydalanish nafaqat hisoblash malakasini shakllantiradi, balki o'quvchilarning darsdagi psixologik faolligini ham oshiradi. O'quvchilar tezkor javob berishga intiladilar, bir-biri bilan fikr almashadilar va o'z bilimlarini mustahkamlaydilar. Shu bois boshlang'ich ta'limda og'zaki mashqlarni samarali tashkil etish bugungi kunning dolzarb pedagogik masalalaridan biri hisoblanadi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Arifmetik amallar matematikaning asosiy tarkibiy qismi bo'lib, ular qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish amallaridan iboratdir. Ushbu amallar orqali o'quvchilar sonlar ustida turli matematik harakatlarni bajarishni o'rganadilar. Arifmetik amallar boshlang'ich sinf matematika kursining eng muhim bo'limi bo'lib, o'quvchilarning matematik savodxonligini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Qo'shish amali ikki yoki undan ortiq sonni birlashtirishni bildiradi. Ayirish esa sonlarning kamayishini yoki farqini topishni anglatadi. Ko'paytirish bir xil sonlarni takroriy qo'shish asosida tushuntiriladi. Bo'lish amali esa sonni teng qismlarga ajratish mazmunini ifodalaydi. Ushbu amallarni puxta o'zlashtirish keyingi matematik bilimlarni egallash uchun zarur hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda arifmetik amallarni o'rgatishda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik holati va bilish imkoniyatlari hisobga olinadi. O'quvchilar dastlab amallarni ko'rgazmali vositalar, predmetlar va rasmlar yordamida tushunib oladilar. Keyinchalik esa og'zaki va yozma mashqlar orqali ularni mustahkamlaydilar.

Og'zaki mashqlar - o'quvchilarning yozuvsiz, tezkor fikrlash asosida bajaradigan matematik topshiriqlaridir. Bunday mashqlar o'quvchilarning diqqatini rivojlantirish, xotirasini mustahkamlash hamda tezkor hisoblash malakasini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Og'zaki mashqlarning asosiy afzalligi shundaki, ular qisqa vaqt ichida ko'plab o'quvchilarni dars jarayoniga jalb qilish imkonini beradi. O'quvchilar misollarni tez yechishga harakat qiladilar va bu orqali ularning fikrlash tezligi oshadi. Shuningdek, og'zaki mashqlar matematika faniga qiziqishni kuchaytiradi hamda darsni jonli va qiziqarli tashkil etishga yordam beradi. Og'zaki mashqlar yordamida o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalar rivojlanadi:

- tezkor fikrlash;
- mantiqiy tafakkur;
- mustaqil ishlash;
- matematik nutq;
- diqqatni jamlash;
- xotirani mustahkamlash.

Boshlang'ich sinflarda og'zaki mashqlar matematika darsining barcha bosqichlarida qo'llanilishi mumkin. Dars boshida o'tilgan mavzuni takrorlash uchun, yangi mavzuni tushuntirishda, mavzuni mustahkamlashda va dars yakunida bilimlarni tekshirishda og'zaki mashqlardan foydalaniladi.

Qo'shish amali boshlang'ich matematikaning ilk bosqichida o'rgatiladi. O'quvchilarda qo'shish haqida dastlabki tasavvur predmetlarni birlashtirish orqali shakllantiriladi. Masalan, "3 ta olma va yana 2 ta olma qo'shilsa nechta bo'ladi?" kabi topshiriqlar yordamida o'quvchilar qo'shish amalining mazmunini anglaydilar. Qo'shish amalini o'rgatishda og'zaki mashqlardan keng foydalaniladi. O'qituvchi qisqa va sodda misollarni aytadi, o'quvchilar esa tezkor ravishda javob beradilar. Masalan:

- 2 ga 3 ni qo'shing;
- 7 va 1 sonlarining yig'indisini toping;

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

- 5 ga 5 ni qo'shsak nechchi bo'ladi?

Bunday mashqlar o'quvchilarning sonlar tarkibini yaxshi o'zlashtirishiga yordam beradi. Ayniqsa, 10 ichida qo'shish va ayirish mashqlarini muntazam takrorlash boshlang'ich matematikaning muhim bosqichi hisoblanadi. Qo'shish amalini o'rgatishda "Zanjirli hisoblash", "Kim tez topadi?", "Matematik estafeta" kabi didaktik o'yinlardan foydalanish samarali natija beradi. Bu o'yinlar orqali o'quvchilar darsda faol ishtirok etadilar va tezkor hisoblashga odatlanadilar.

Ayirish amali qo'shish amaliga teskari amal sifatida tushuntiriladi. O'quvchilarga ayirish mazmunini tushuntirishda predmetlarni kamaytirish usulidan foydalaniladi. Masalan, "8 ta qalamning 3 tasi olinsa nechta qoladi?" kabi topshiriqlar orqali ayirish amalining mohiyati tushuntiriladi. Ayirish amaliga oid og'zaki mashqlar o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi. Misollarni tez yechish orqali ular sonlar orasidagi bog'lanishni yaxshiroq tushunadilar. Quyidagi og'zaki mashqlar samarali hisoblanadi:

10 dan 4 ni ayiring;

15 ning 5 tasi ketdi, nechta qoldi?;

12 - 7 ni hisoblang;

20 ichida ayirish misollarini ayting.

Ayirishni o'rgatishda sonlar qatori, ko'rgazmali vositalar va rasmlardan foydalanish muhimdir. O'quvchilar ko'rgazmalar orqali ayirish amalining mazmunini tezroq tushunib oladilar.

Ko'paytirish amali boshlang'ich sinflarda takroriy qo'shish asosida o'rgatiladi. O'quvchilar bir xil sonlarni qayta-qayta qo'shish orqali ko'paytirishning mazmunini tushunib oladilar. Masalan: $2 + 2 + 2 = 6$ $2 \times 3 = 6$ Ko'paytirish jadvalini o'rgatishda og'zaki mashqlar katta ahamiyatga ega. O'quvchilar jadvalni muntazam takrorlash orqali uni yodlab oladilar. Ko'paytirishga oid og'zaki mashqlar:

3 ni 4 marta qo'shing;

5×2 nechaga teng?;

4 karra jadvalini ayting;

6 ning 3 baravarini toping.

Ko'paytirish amalini o'rgatishda she'rlar, tez aytishlar, musobaqa va didaktik o'yinlardan foydalanish samarali natija beradi. Bu usullar o'quvchilarning matematikaga qiziqishini oshiradi.

Bo'lish amali ko'paytirish bilan uzviy bog'liq holda o'rgatiladi. O'quvchilarga bo'lish amalining mazmuni teng qismlarga ajratish orqali tushuntiriladi. Masalan: "12 ta olmani 3 o'quvchiga teng taqsimlang. Har biriga nechta olma tegadi?". Bunday topshiriqlar o'quvchilarda bo'lish haqida dastlabki tushunchani shakllantiradi.

Bo'lishga oid og'zaki mashqlar:

16 ni 4 ga bo'ling;

$20 : 5$ nechaga teng?;

18 ni 3 ga bo'ling;

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Bo'lish jadvalini ayting.

Bo'lish amalini o'rgatishda predmetlarni guruhlarga ajratish, amaliy mashqlar va interfaol metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Og'zaki mashqlarni samarali tashkil etish uchun o'qituvchi quyidagi metodik talablarga amal qilishi zarur:

mashqlar o'quvchilarning yoshiga mos bo'lishi;
oddiydan murakkabga tamoyili asosida tuzilishi;
qisqa va aniq bo'lishi;
barcha o'quvchilarni faollikka jalb qilishi;
dars maqsadiga mos kelishi.

Og'zaki mashqlar individual, juftlikda va guruhli shakllarda tashkil etilishi mumkin. Ayniqsa, guruhli ishlash o'quvchilarda hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Didaktik o'yinlar matematika darslarida og'zaki mashqlar samaradorligini oshiradi. O'yinlar orqali o'quvchilar darsga qiziqib qatnashadilar va misollarni faol bajaradilar. Quyidagi didaktik o'yinlar samarali hisoblanadi:

“Kim chaqqon?”;
“Topqir o'quvchi”;
“Tez javob”;
“Matematik estafeta”;
“Zanjirli hisoblash”.

Bunday o'yinlar o'quvchilarda tezkorlik, mustaqil fikrlash va raqobat muhitini shakllantiradi.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida arifmetik amallarni o'rgatishda og'zaki mashqlar muhim metodik vosita hisoblanadi. Og'zaki mashqlar yordamida o'quvchilarning tezkor hisoblash malakasi, matematik tafakkuri, mantiqiy fikrlashi va mustaqil ishlash ko'nikmalari rivojlanadi. Qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish amallarini o'rgatishda muntazam ravishda tashkil etilgan og'zaki mashqlar ta'lim samaradorligini oshiradi. Ayniqsa, didaktik o'yinlar va interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning matematika faniga qiziqishini kuchaytiradi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'qituvchilari matematika darslarini tashkil etishda og'zaki mashqlardan maqsadli va samarali foydalanishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev B.A. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent, 2018.
2. Karimov Sh. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2020.
3. Rustamova M. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
4. Rasulova N. Matematik tafakkur va tezkorlikni rivojlantirish. – Tashkent, 2021.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

5. Toshpulatova D.K. The Role of Mental Arithmetic in Improving Mathematical Literacy in Primary School. International Scientific Journal Theoretical & Applied Science, 2019.

